

het kenmerk van alle ware wetenschap. Maar daarom kan het onderzoek nooit zuiver empirisch zijn. Met de inductieve gaat steeds in meerdere of mindere mate de deductieve methode gepaard. De wetenschappelijke onderzoeker opereert altijd, of hij wil of niet, met begrippen als ding en eigenschappen, wezen en verschijning, zijn en worden, oorzaken en gevolgen, stof en kracht, welke al te zamen eene gansche metaphysische wereld uitmaken; en hij tracht de wetenschap vooruit te brengen, volstrekt niet alleen door het vermeerderen van het waargenomen aantal verschijnselen, maar veel meer nog door het stellen van hypothesen, die de verschijnselen moeten verklaren. De rijkste gedachten, de stoutste concepties, de belangrijkste ontdekkingen zijn in de wetenschap, evenals elders, vrucht van imaginatie, van intuïtie, van divinatie geweest. Alle mannen van naam hebben de vruchtbaarste oogenblikken van hun leven aan de leiding eener hoogere macht dank geweten.

Indien bij de wetenschap in het algemeen de „Voraussetzungslosigkeit” reeds onbestaanbaar is, dan springt bij de studie van den godsdienst hare ongerijmdheid nog te meer in het oog. Wel keurt Tiele het af, dat bij dit onderzoek een ideaal begrip van godsdienst voorop wordt gesteld. Maar hij wijst de gronden niet aan, waarop dit oordeel rust. Het valt trouwens ook moeilijk in te zien, waarom bij het vergelijken en keuren van verschillende metalen, die zich voor goud uitgeven, het meebrengen van een echten toetssteen als iets onwetenschappelijks te verwerpen zou zijn. De voorstanders van de moderne godsdienstwetenschap stemmen dit zelve tegenwoordig tot op zekere hoogte toe. Zij achten in den beoefenaar dier wetenschap religieuzen zin onmisbaar. Alleen laten zij na, te bepalen, waarin deze bestaat. En zoo heeft